

Kenyeres Zoltán: *Megtörtént szövegek. Esszék, tanulmányok a 20. századi magyar irodalomról*
Akadémiai Kiadó, Budapest 2010, 284 l.

A Kenyeres Zoltán tanulmánykötetének hátlapján olvasható idézet szerint a „szövegeket nem egyszerűen kitaláljuk és megírjuk, hanem megtörténnek velünk és együtt élünk velük.”, ami nemcsak a kötet címét értelmezi, hanem az egész kötet szellemiségéről is sokat elárul. A kötet esszéit, tanulmányait öt nagyobb egységre osztotta Kenyeres Zoltán: *Szavak, Kezdetről, Mélyáram, Pillantás, Két beszélgetés*. Az öt nagyobb egység tudatos megszerkesztése mozaikszerű mintázatot mutat, a kisebb egységekből egy olyan kép tárul az olvasó elé, mely az összefüggések, a visszatérő motívumok, fogalmak révén irodalmunk egy jelentős korszakába nyújt alapos bepillantást és ad lehetőséget egy hosszabb elidőzésre. A kötet egésze a huszadik század első felének magyar irodalmi életéről, alakjairól és magáról a Nyugat folyóiratról ad, ha nem is monografikus, de részleteiben mégis összefüggő képet. Olyannyira, hogy a kötet egészéből tisztán kirajzolódni látszik egy remélhetőleg nemsokára könyv formájában is elkészülő és megjelenő Nyugat-monográfia. Az írások műfajilag többfélék – van köztük esszé, tanulmány, montázsesszé, dokumentumesszé, interjú –, a szerző több évtizedes irodalomtörténész, kutatói szemléletmódja kapcsolja össze őket, melyet az etikai esztétizmus szakkifejezésével lehet körülírni.

A kötet első nagyobb egysége, a *Szavak* mintegy hangütésként fogható fel, az egész kötet kutatási módszerét, elméleti alapvetését fogalmazza meg: a műalkotás létmódja az interpretáció, minden értelmezés mese, az etikai felelősségvállalás és értékek melletti kiállás az értelmező és az alkotó részéről is. A két írás, a *Mese és az Írástudók?* kiválóan mutatja az egész kötet arculatát, az egyik személyes hangvételű esszé a narratíváról, az interpretációról és a műalkotás létmódjáról, míg a másik tudományos szövegtimológiai vizsgálódás Julien Benda és Babits Mihály írásainak két szaván elindulva: a „clerc”-en és az írástudón. Az egyik írás következtetése: „A műalkotás létmódja nem a tárgy, hanem az interpretáció. A mese. [...] De bármilyen távolba tágulnak is ezek a mesekörök, valahol feltűnik bennük egy tükör, amelyben önnön arcunkat pillantjuk meg.” (11.) Míg a másiké: „A nyelvhasználat mindig több mint pusztán nyelvhasználat. A felelősség és árulás erkölcsi kategóriák. Az erkölcs pedig mindig az egyént szólítja meg. [...] Nem jó dolog, ha van egy – mondjuk így – foglalkozási ág, amelyről a többiek és ők maguk is úgy gondolják, hogy a felelősség felelősei.” (15.)

A *Kezdetről* című rész Ady-interpretációkat tartalmaz, amellet, hogy állásfoglalás is egyben Ady és költészete mellett, egy olyan korban, amikor Ady költészete jobbára csak ironikus módusban kell, ha kell. Folytatván a korábban felvetett, az értelmiség felelősségének problémáját, az Ady-recepció egyik érdekes dilemmáját az értelmiségtörténet felől is megközelíthetőnek látja Kenyeres Zoltán, s azt a kérdést teszi fel – véleményem szerint jogosan –, vajon hogyan alakulhatott ki mára Ady és az Ady-líra úgyszólván teljes dekanonizációja. A további három tanulmányban pedig Ady-verseket értelmez, újraértelmez, és a versekhez, Adyhoz kapcsolódó fogal-

makat tisztáz a szerző. A *Midász király sarját*, az Ady első nagy ars poetica verseként aposztrófált szöveget a „kinevetett, megbántott ember példaszerepét” (27.) vállaló megnyilatkozásként olvassa Kenyeres Zoltán, hozzátéve, hogy a korai Ady ebből a szempontból „a romantika lezáró költője”. (28.) Az *Óperenciás tengeren* című vers kapcsán a mese fogalmára tér ki az érintett Ady-verseket vizsgálva, míg a *Torony az éjszakában* befejező szakaszának módusát a rezignáció fogalmával látja leírhatónak, így magát a fogalmat, annak filozófiai aspektusát, etimológiáját vizsgálja meg, elkülönítve a napjaink irodalomértelmezésében oly népszerű irónia fogalmától.

A *Mélyáram* című részbe kerültek a legfajsúlyosabb tanulmányok: elsősorban Babits, Kosztolányi és az elmaradhatatlan Nyugat folyóirat kapcsán egy-egy részletekbe menő, az irodalomtudóst láthatóan régóta foglalkoztató probléma kerül itt görcső alá. A *Nyugat-mozsai* több olyan kérdést vet fel a folyóirat története kapcsán – az olvasóközönség szociológiai összetétele, az etikai esztétizmus és a modernség kapcsolata, az avantgárdhoz való viszony, az impresszionizmus kritikája és a modernség, az Erdélyi-ügy, az asszimilációkérdés –, melyek, kiegészítik, tovább árnyalják a Nyugatról kialakított tudományos képünket. Ezek az újabb adalékok is egy Nyugat-monográfia felé mutatnak. Az *Egy kapcsolat eseményei* Babits Mihály és Kosztolányi Dezső fiatalkori levelezésén kezdve követi végig filológiai pontossággal a két alkotó emberi, művészi viszonyát, kiegészíti a régóta meglévő „homo moralis – homo aestheticus” fogalom párt, felhasználva ehhez Richard Rorty ironikus és metafizikus fogalom pártját. Az ironikusok e szerint úgy gondolják, hogy minden az idő keretében létezik, a metafizikus pedig úgy, hogy léteznek időtlen minőségek, állandó instanciák az idő fölött, mint például Isten, örök igazság. Babits metafizikus volt, Kosztolányi inkább ironikus. Kenyeres Zoltán nem elégszik meg egy újabb fogalom párt felállításával, nem hallgatja el kételyeit, állandóan mögékérdez az állításoknak, jelen esetben a metafizikatagadásnak a tragikum felé hajló Kosztolányi-versek kapcsán. *Az irónia, metafizika, irgalom* című tanulmányban folytatódik az előzőekben megkezdett gondolati ív, Babits és Kosztolányi, a metafizikus és az ironikus, de újabb kérdések is sorakoznak e szavak érvényes jelentését tekintve, éppen a Kosztolányi-művek irgalom fogalma felől, melyet az irónia ellentétéként feltételez. A *Miseracordia, Eleosz, Rahámín* tanulmányában a szerző az irgalom fogalmát vizsgálja meg az etimológiai és teológiai aspektust is figyelembe véve, majd Kosztolányi-novellák, József Attila *Irgalom*, Mészöly Miklós *Jelentés öt egérről*, Bergman-filmek, Németh László *Irgalom*, Mészöly Miklós *Film* és *Megbocsátás* című alkotásai irgalomfogalmainak értelmezését kapjuk. A következő két szöveget nemcsak Kosztolányi személye köti össze, hanem a montázsosszé újszerű műfaja is. Kenyeres Zoltán úgy helyez egymás mellé „önkéntesen és célzatosan kiválogatott”, de összetartozó elemeket, úgy elemez és lát el a megfelelő helyeken megjegyzéseivel, hogy az esszé végén logikusan teszi fel azt a kérdést, hogy „Kosztolányi nem cinikus, hanem éppenséggel künikus volt?”. (183.)

A *Pillantás* című részben három írás kapott helyet, a *Párbuszamos történetek, 1933* az egyik legnagyobb ívű tanulmány a kötetben. Az adott év körüli irodalmi, politikai, irodalompolitikai, emberi eseményekbe, történésekbe nyújt bepillantást József Attila,

Babits Mihály, Kosztolányi Dezső és a Nyugat főszereplésével. Az irodalmi háttér a Babits és Kosztolányi-vita, valamint a Babits és József Attila közti nézeteltérés szolgáltatja. A három író nagyság mellett Móricz személye is jelentős szerephez jut, egymáshoz, művészetükhöz és a folyóirathoz való viszonyuk, szerethető és kevésbé szerethető emberi vonásaik is kirajzolódnak mindamelllett, hogy közben olyan József Attila-versekről tudhat meg az olvasó izgalmas, a versértésben új távlatokat nyitó momentumokat, mint *A semmi ágán*, az *Óda*, az *Eszmélet* vagy a [*Magad emésztdő...*]. Emellett Kosztolányi és Babits-művek olyan lehetséges olvasatai is beágyazódnak az írásba, amelyek színesítik, gazdagítják az érintett művek értelmezési lehetőségeit, így például a *Barkobba*, vagy az *Esti Kornél éneke*. A címben is jelölt 1933-as év, ahogy Kenyeres írja, „nem az irodalom éveként vonult be a történelembe” (220.), így olyan erkölcsi, etikai problémát felvető témákkal is foglalkozik, mint József Attila *Az egységfront körül* című írása, illetve azzal, hogyan reagált a Nyugat a német történelmi, politikai eseményekre. Rendkívül érdekes a Kosztolányi és a halál kérdéskörét új filológiai, irodalmi adatokkal, szövegekkel bővítő kitekintés. A *Radnóti Miklós és a Nyugat* dokumentumesszé, amely, ahogy a cím is ígéri, a költő és a folyóirat (Babits, Baumgarten-díj) kapcsolatát járja körül dokumentumszerű hitelességgel, záróakkordként személyes húrokat is megpendít. Míg az „*Egy kis sétá*” mintha ezt a személyes vonalat vinné tovább Juhász Ferenc és a nyelvteremtő költészet ívében.

A kötet záróakkordjaként két beszélgetés kapott helyet, mindkettő alapján képet alkothat az is Kenyeres Zoltánról, aki nem ismeri őt személyesen. Képet alkothat róla mint kutatóról, irodalomtörténészről és felelősségvállaló értelmiségiről, írástudóról éppúgy, mint a magáról Nyugat folyóiratról és a sokáig ezzel a névvel fémjelzett hosszú és éppen ezért igen heterogén irodalomtörténeti korszakról. A *Két beszélgetés* című kötet záró részben a 2008-ban 100 éves évfordulóját ünneplő Nyugat folyóirat kapcsán Rónay László, a nagyrabecsült barát és kutatótárs a folyóirat történetének jelentős kérdéseiről, kultúraformáló szerepéről kérdezi Kenyereszt. Így: a lap indulása és újdonságértéke, kritikai tevékenységének értékelése, belső anomáliák, a Magyar Csillag szerepe felől, melyek mind évtizedek óta a kutatások előterében álló és a kutatókat is megosztó kérdések. Kenyeres Zoltán válaszaiból a kötet szemléletét is meghatározó kutatói védjegye, az etizáló esztétizmus is kirajzolódik. A másik beszélgetés műfaját tekintve klasszikus értelemben vett interjú. Az ifjabb kutatónemzedék két tagja már a tanítványi pozícióból kérdezik „Kenyeres Tanár Urat” életének, munkásságának irodalmi, történelmi, irodalomtörténeti jelentőségű eseményeiről, tapasztalatairól, irodalomtudósi hitvallásáról. Kenyeres Zoltán nagyformátumú kutató-tanár, akinek a korszakról és a Nyugat folyóiratról felbecsülhetetlen mértékű a tudása, most ebből a mérhetetlen tudásanyagból kap az olvasó egy szeletet. Ez a két beszélgetés is ahhoz járult hozzá, hogy a kötet a „megtörtént szövegek” elolvasásával ne csak egy korszakot, annak művészeit, alkotó értelmiségeit, irodalmi életét érthesse, értelmezhesse az olvasó, hanem magát az embert is, aki ír, értelmez, és szövegekkel él együtt.

Horváth Zsuzsa